

Fekete J. József

„Mit ér az irodalom, ha magyar?”

Szerkesztette Bernáth Árpád és Bombitz Attila

- *Frankfurt '99. Magyarország részvetele a könyvvásáron a német sajtó tükrében.* Grimm Könyvkiadó, Szeged, 2002, 303. o.
- *Magyar irodalmi jelenét idegen kontextusban.* Grimm Könyvkiadó, Szeged, 2003, 237. o.
- *Miért olvassák a németek a magyarokat? Befogadás és műfordítás.* Grimm Könyvkiadó, Szeged, 2004, 286. o.
- *Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez.* Grimm Könyvkiadó, Szeged, 2005, 224. o.

Az 1999 őszen megtartott Frankfurter Könyvvásáron, a világ legnagyobb könyvfesztiválján Magyarország volt a kiemelt vendég, ami egyben a magyar kultúra addigi legjelentősebb külföldi bemutatására adott lehetőséget, és növelte a magyar irodalom hatósugarát. Az 1999-es esztendő vízváltásának bizonyult a magyar irodalom külföldi recepciójában: amíg korábban évente tíznél kevesebb magyar szerző munkája jelent meg Németországban, ebben az évben számuk jóval száz fölött volt. Márai Sándor 1942-es, *A gyertyák csonkig égnek* című regénye csak németül kétszázezer-nél több példányban kelt el, és hihetetlen nemzetközi érdeklődésre tett szert, német nyelvterületen eladási példányszámban például vetekedett az 1999-ben Nobel-díjas, és a Frankfurter Könyvvásár idején 72. születésnapját ünneplő Günter Grass *Mein Jahrhundert* című könyvének eladott példányaival. Zanzásítva talán így foglalható össze a magyar irodalom német recepcióját az 1999-es frankfurti őszi könyvvásártól számítva földolgozó négykötetes sorozat első kötetének bevezetője, amelyben Bernáth Árpád, a vásáron való magyar bemutatkozást szervező és lebonyolító Frankfurt '99 közhasznú társaság ügyvezető igazgatója, a könyvsorozat társszerkesztője a németországi kiemelt szereplés szellemi hozadékának összegzése mellett eligazít a(z első) kötet szerkezetét illetően, és a terjedelem által megszabott keretek között arról, hogyan is szerveződött a frankfurti megjelenés programja, a Radnóti Sándor, Miklós Tamás és Dalos György által kidolgozott tervezet miként kallódott „a szervezett felelőtlenséget” képviselő bürokrácia irodáiban, s végül miként került maga az ügyvezetői tisztségre. Csoda, hogy egyáltalán lett valami az egészből – gondolom a bevezető olvastán, és ebben a szerző is megerősít, megjegyezvén, hogy sok energiát megtakarítva minden viszonylag simán ment volna, ha a kezdetektől fogva a járt úton maradnak a szervezők. Végül azonban az egymilliárd forintba kerülő vásári szereplés meghozta a fentebb vázolt eredményt, emellett azt, hogy Magyarország szereplését a könyvvásáron több mint ötezer külföldi recenzió, tanulmány, kritika értékelte – de Bernáth Árpád nyomtatékosítja –, ha a magyar irodalomnak nincs korábról származó külhoni recepciója, a kiállítás és a német sajtóvisszhang aligha hozza meg a végtére is elégedettségre okot adó eredményt, a magyar irodalom hatósugarának növelését.

A Frankfurt Munkacsoport tagjainak közreadott dolgozatai tovább árnyalják a szerkesztő kritikusán tárgyilagos bevezetőjét. Rendkívül alapos válogatott bibliográfiát állítottak össze az 1999-es Frankfurter Könyvvásár németországi recepciójának magyar vonatkozásairól, amit a kötetben együtt közölnek Göncz Árpád – a Magyar Köztársaság elnökeként tett – megnyitóbeszédével és Esterházy Péter főlészólásával, amelyek természetesen kihatottak a német sajtóban közölt cikkek fogalmazóira, és közreadják Kukorelly Endre helyszíni tapasztalatait, amelyeket a német fogadtatást közvetlen, személyes transzkripcióban, az író szemével látva fogalmazott meg.

Hogy mit írt a német sajtó 1998/99-ben Magyarországról, belpolitikájáról, gazdaságáról, kultúrpolitikájáról, Németország újraegyesítésében vállalt szerepéről, és hogy milyen visszhangja volt frankfurti szereplésének, Pintér Lajos dolgozataiból tudhatja meg az olvasó. A recepcióelemzésből kitűnik, hogy Michael Nauman német kultuszminiszter megnyitóbeszédéből kiemelve a sajtó szíve-

sen idézte, hogy „Magyarországon van a legszínvonalasabb, legélénkebb és legizgalmasabb kortárs irodalom”, illetve arról is cikkezett, hogy „a magyar irodalom kötetlen, olykor arcátlan és pimasz, lázongó, forrongó és provokatív”, de az ilyen – számunkra hízelgő megállapítások, pontosabban, általánosítások ellenére a német sajtónak nem sikerült megváltoztatni a Németországban élő sztereotíp magyarságképet. Ez nem a szervezők mulasztásának következménye, nem is a rendelkezésre álló hat nap rövidségéből ered, hanem maguk az újságírók generálták a klisék által meghatározható Magyarország-imázzal, hogy folyton kliséktől szabadulni kívánó országként jelenítették meg. Ám nemcsak a kevésbé vagy jobban tájékozódott német médiumok – a nyomtatott sajtó, a recepció-feldolgozás ugyanis nem foglalkozik az illékony elektronikus médiával – felületesebb vagy alaposabb cikkei hatottak ki az alapvetően pozitív színben feltüntetett szimpatikus, „a megfelelő mértékben egzotikus ország” megítélésében feltűnő negatív szólalomokra, hanem azoknak a magyar íróknak a cikkei és nyilatkozatai is, akik személyes sértettségüket a Frankfurti Könyvvásár kapcsán nemzetközi közönség elé vitték – szögezi le Tündik Andrea egyik dolgozatában. Azt is megtudjuk belőle, hogy a német újságírók is rátettek néhány lapáttal a negatív országimázásra olyan cikkeikkel, amelyekben a kommunista közelmúlt még működő reflexeit emelték ki – ismertetésük nyomán úgy tűnik, aligha kivédhető tényekre utalva.

A kötet szerkesztőinek és szerzőinek figyelme a magyar művészet – leszűkítve: irodalom – fogadtatásán túlmenően kiterjedt arra is, hogy a német sajtó mire figyelt, mire közelített rá Magyarországon: a gasztronómiára, a borokra, a labdarúgásra, az idegenforgalomra, a történelemre, a képzőművészetre, zenére, színházra, táncművészetre, fotóra, filmre. A magyar nyelv fordíthatóságának kérdését a német sajtóban nyilatkozó és cikkeztek lingvisztikai és fordítástechnikai szempontokból közelítették meg, értelmezvén, hogy miért is egyedülálló a nyelvünk Európában, milyen jellegzetességei térnek el a környező népek nyelvétől, milyen árnyaltsággal képes rögzíteni a gondolatokat, ugyanakkor mennyire bezárja a magyarul született irodalmi alkotásokat önmaga börtönebe. Az Esterházy Péter által a magyar nyelv „állandó remegése”-ként és „bizonytalan sugárzása”-ként meghatározott jelenség, más, így például német szempontból, a nyelvek eltérő struktúrájából eredően akár pontatlanságként is értelmezhető.

A mai magyar irodalom sokszínűségét több prózai antológia, egy-egy líra- és drámagyűjtemény és egy folyóiratszám igyekezett szemléltetni a könyvvásár idején. A *die horen* német irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője, Agnes Relle arra hívta fel a figyelmet, hogy a lap által szemléltetni kívánt „mai magyar irodalom” fogalma már magában problematikus, mert valójában nem a Magyarországon született, hanem inkább a magyar nyelven írott műveket jelöli. Ezt a felfogást tükrözi Dalos György *Ungarn von Montag bis Freitag* című anológiája is, amelybe a Magyarország határain kívül élő vagy született szerzők prózáit is beválogatta. Az antológiákat és visszhangjukat elemző Hangya Cecília mintegy általános jellemzőként azt állapítja meg, hogy az antológiákban „mindent áthat az irónia, hol nyílt, hol burkolt, tartalmi vagy nyelvi megnyilvánulásban. Ez az irónia hidat ver a nyelvi határok fölé, hogy az olvasó egy már ismert, közös, de mégis másfajta világba, az irodalom másfajta tradíciójába nyerjen betekintést”.

A kötet felénél terjedelmesebb részét a Fekete Zsuzsanna, Heller Anett és Oláh Gyöngyvér által készített *Szerzői ábécé*, valamint Laczkó Sándor és Zilahi Tibor munkája, a *Válogatott bibliográfia az 1999-es Frankfurti Könyvvásár németországi recepciójának magyar vonatkozásaihoz* tölti ki. Az utóbbi a szakemberek mellett azokat is megszólíthatja, akik teljes tájékoztatást szeretnének kapni valamelyik szerző vagy valamelyik mű német fogadtatásáról, vagyis akik a *Szerzői ábécé*-ben összefoglaltak mellett többre kíváncsiak. A szerzőhármás ugyanis nem a betűrendbe sorakoztatott magyar írók munkáit méltató és életrajztág tagláló cikkeket fordította magyarra, hanem az áttekinthetőség, az informativitás és a kontextualizálhatóság érdekében szócikkekben összegezte azokat, a szócikkek végén pedig megadta a forrásirodalmat.

A sorozat második, *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban* című kötetéből már arról is tájékozódhat az olvasó, hogy miként alakult a magyar szépirodalom németországi megjelenítése a könyvvásárt követően, amikor – Kukorelly Endre szerint – a hosszú semmi után egyszerre csak bármit kinyitott a német, mindenhol a magyar csorgott. Ez a könyv már európai panorámát nyit, azt vizsgálja – szerzőtől, az anyagban való tájékozottságtól, a megközelítés módjától, a feldolgozás műfajától függően, és hosszabb vagy rövidebb időszakra figyelvén –, hogy a magyar szépirodalom, esetenként esszé, néprajzi vagy történelmi munka miként van jelen a szerb, a román, a szlovák, a lengyel, az orosz, a bolgár, a cseh, a német, a norvég, a holland, az olasz, a spanyol, a francia, a portugál és az angol irodalomban. A portugál szemlélődés egyik vonala egészen Brazíliáig mutat.

Jellegénél fogva sokkal kevésbé egységes ez a kötet az előzőnél, de a szerkesztők elvárása így is beteljesül benne, az olvasó ugyanis betekinthez általa egy-egy nyelvi közösség „magyarismeretébe”, egyes írásokban meglepően széles panoráma tárul elé, ezen túlmenően a dolgozatok hangsúlyozzák a magyar irodalom fordításáért, kiadásáért és terjesztéséért dolgozók eredményeit, személyét, ami nemegyszer egybeesik a dolgozat szerzőjének személyével. A szerzők az adott országban, idegen nyelvi közösségben élő fordítók, szakemberek, külföldi magyar intézetek vezetői vagy a hungarológia egyetemi oktatói. A fordító pedig maga is író, ezért a tudományos jellegű írásokba némi szépirodalmi felhang is vegyül, a bolgár Bojkov Nikolaj egyenesen esszét írt, de már az is szinte egy groteszk karcolat, ahogy az egyik legalaposabb és legpontosabb áttekintést megfogalmazó Xantus Judit lelkesen újságolja, hogy Spanyolországban igen ígéretes a magyar irodalom jelenléte, ugyanakkor azonnal hozzáteszi, hogy az egész országban összesen ketten fordítanak magyarról spanyolra. Az összefoglalások szerzői általában áttekintik a fordítástörténeti korszakokat, eseményeket, fölvonultatják a fordítókat, kiadókat, bibliográfiai pontossággal sorakoztatják a kiadványokat, vagy csak néhány jelentősebbet emelnek ki közülük. Így jár el a franciaországi állapotokat összegző Csernus Sándor, aki egyszerű dolgozatában átfogó képet nyújt az előzményekről, majd a szerkesztők kérdésének megválaszolásában az 1999 utáni kiadványokból emel ki párat. A következő információkkal távolról sem ezt a dolgozatot kívánom kiegészíteni, hanem arra a tényre felhívni a figyelmet, hogy a fordításirodalom nem kötelezően a hazai kánont követi, sőt egyes művek (szerzők) népszerűbbek lehetnek idegen nyelvi környezetben, mint anyanyelvükön. Szentkuthy Miklós kihullott a magyar irodalom kánonából és az irodalomtörténet-írás egyik vonatából egyaránt. Mondatai, gondolatai, művei, ha a magyar olvasókat nem is, de az európai füleket mégis megszólítják. Könyveit kiadták Spanyolországban, Portugáliában, Szlovákiában és Romániában, leginkább azonban a francia közönség érdeklődése meghatározó az esetében. Franciaországban ugyanis nem valami kis, szűkös célközönsséggel bíró kiadó vállalkozásában jelentek meg könyvei, hanem három kiadó is ráharapott e magyar különlegességre, ami odahaza nem, külföldön mégis „hungaricumnak” számít, miként a szerkesztők is rámutatnak a sorozat harmadik kötetének előszavában a nemzeti irodalmi kánon és a külföldi elváráshorizont eltérő voltára. Eddig a következő Szentkuthy-művek jelentek meg Franciaországban: az Éditions Phébus kiadásában – *Széljegyzetek Casanovához* (En marge de Casanova) 1991, *Fekete reneszánsz* (Renaissance noire) 1991, *Escorial – 1993*, *Frivolitások és hitvallások* (La confession frivole) 1999; a Librairie Corti kiadásában – *Az egyetlen metafora felé* (Vers l'unique métaphore) 1991, *Ágoston olvasása közben* (En lisant Augustin) 1996, *Az alázat kalendáriuma* (Le calendrier de l'humilité) 1998, *Barokk Róbert* (Robert Baroque) 1998; a Seuil kiadásában – *Burgundi krónika* (Chronique bourgunde) 1996.

A kötet szerkesztőit nem csupán az érdekelte, hogy milyen érdeklődés mutatkozik manapság, különösen az 1999-es Frankfurti Könyvvásár után az európai nyelvekre lefordított magyar irodalom iránt, hanem az is, hogy min múlik ennek az érdeklődésnek a fenntartása és növelése. A válasz legegyszerűbben fogalmazva ennyi: kevesebb illetékes és pénz kellene. Vagyis a magyar könyvek fordítását, kiadását, terjesztését és népszerűsítését összehangoltan és komoly támogatással kell(ene) végezni, amihez az „illetékeseknek” számos gyakorlati tanácsot adnak a tanulmányok szerzői és az összefoglaló *Utószót* író Bernáth Árpád.

A sorozat harmadik kötete a műfordítás és a befogadás kérdéskörét dolgozza fel neves szakemberek dolgozatainak közlésével, de ismét a német nyelvterületre mint a magyar kultúra legerőteljesebb befogadójára és közvetítőjére szűkítve a vizsgálódást. A tanulmányok egy része a két kultúra találkozását, párhuzamosságát és távolodását taglalja, a másik részük a Frankfurti Könyvvásár alkalmából kiadott fordításkötetekkel, illetve a könyvvásárt követően megjelent kiadványok recepciójával foglalkozik, ezúttal a kultúrtranszfer nyelvi konstellációjára összpontosítva, de „a tanulmányok nem elsősorban a fordítások színvonalának minősíthetőségére, hanem a fordításban és kiadásban érvényre jutó szempontok, rejtett előfeltevések, piaci stratégiák feltárására, a fordítás- és kiadáspolitikai kérdésekre helyezik a hangsúlyt”. A másodszertani megközelítés tekintetében eltérőek, de egyben hasonlóak is ezek a tanulmányok. Egyik vonatban a német médiában megjelent reagálásokból indulnak ki, a másikban pedig nyelvkritikai megközelítésből tárgyalják a fordításokat, szinte kivétel nélkül, de terjedelemben eltérően vázolja, vagy éppen alaposan kidolgozza az illető mű magyar értelmezését. A fordításkritikai dolgozatok egyik fő kérdése, hogy mennyiben befolyásolja a mű befogadását és értelmezését a fordítás minősége (Sarankó Márta), a német recenzensek ugyanis hosszadalmas tartalmi ismertető mellett „takarékosan bánnak az értékeléssel” (Sausic Attila), de azt, hogy a fordítói fölény vagy alázat mennyire befolyásol(hat)ja egy irodalmi műalkotás idegen nyelvű fogadtatását, csak az vizsgálhatja, aki szakmai felkészültsége mellett mindkét nyelvet behatóan ismeri. Az ilyen

elemzők előtt pedig föltárulnak a turpisságok, kiderül, hogy a fordító hol tömörít, és ezzel megfosztja az idegen nyelvű befogadót az eredeti szövegben rejlő összefüggések felfedezésének lehetőségétől, máskor meg önkényesen kiegészíti az eredetit, amivel meg túlértelmezi, máskor meg átértelmezi az eredetiben eleve benne rejlőket. Valastyán Tamás fordítói remeklésről beszél Tar Sándor *Szürke galamb* című regénye kapcsán, és arra mutat rá, hogy egy-egy nyelvi lelemény több értelmezési lehetőséget is fölvet, mint a forrásnyelvbeli szó, de szóvá teszi, hogy bizony a remeklés közepette is előfordul a kényszerű és kivédhetetlen jelentésszűkülés. Vakarcs Szilárd Láng Zsolt szóelemenyei kapcsán már majdnem megpendíti a fordíthatatlanságról szóló mítosz felhangjait, de megtorpan a „mely nyelv merne versenyezni...” verssor-torzó idézésénél, és inkább arra utal, hogy az értelmezést akadályozza, ha „a célnyelv fogalmának jelentése tágabb, más kulturális közeghez kapcsolódik, mint a forrásnyelvé”. Amikor pedig a szerző és a fordító szándéka külön utakon jár – márpedig miként járhatna ugyanazon az úton? –, eleve kényszerű, hogy konfliktus teremtsődjön a szerzői szándék és a fordítói intenció között. Ugyancsak Vakarcs Szilárd nyomatékosítja, hogy egy-egy textus társadalmi és politikai topográfiája leginkább abban a kulturális közegben tapogatható le biztonsággal, amelyben ismertek a szöveg kulturális, történelmi, szociográfiai, ideológiai stb. hátterének részletei, amelyek, azon túlmenően, hogy szereplői sorsokat alakítanak, a narráció alkotóelemévé, az esztétikai megformálás mögötti első felületté válnak, ami ismeretük hiányában akár egzotikumnak is tűnhet, de előismeretek nélkül fals irányba terelik a befogadást, értelemadást és értelmezést.

Mintha ezt a témát gondolná tovább Forgács Erzsébet Garaczi László németre fordított művei vonatkozásában, amikor már írása bevezetésében leszögezi, hogy amennyiben különbség áll fenn a forráskultúra és a célkultúra között, akkor bizony nem lesz zökkenőmentes a befogadás, lyukak keletkeznek az értelmezési mezőn az értelemadási kísérletek nyomán.

Földényi F. László esszéjében Thomas Mannt idézve mutat rá a Budapesten koncentráltan megjelenő ellentétekre: „Míg a mélységben élnek a milliók, addig a napos csúcsokon él az úri osztály. E két réteg között nagyon nehéz a magyar író helyzete, akinek se felfelé, se lefelé nincs meg a hatási lehetősége, a polgári osztály pedig, amelyikre támaszkodhatna, hiányzik. Ilyen speciális viszonyok között a magyar szellem sorsa szomorú, de azért nem reménytelen.” A Mann által észrevételezett szociális kontrasztot Földényi Európa és Ázsia, a Kelet és Nyugat, az ősi és modern, a fent és lent kontrasztjává mélyíti, és kimondja: „emiatt olyan sajátos a magyar kultúra is: nehezen fordíthatóságának, ismeretlenségének nem az egyébként valóban nehéz nyelv az oka, hanem az a mélységes belső meghasonulása, amely a nyelvet is sajátossá teszi”.

Balassa Péter is ezt a törést észrevételezi, de ő gyakorlatiasan indul annak felderítésére, hogy milyen elkülönböződések, hasonlóságok, eredetiségek és különlegességek jelölhetők meg azoknál a szerzőknél – Kertész Imrénél, Krasznahorkai Lászlónál, Esterházy Péternél és Nádas Péternél –, amelyek más magyar írókhoz viszonyítva különbözövé teszik műveiket és azok németországi, svájci, ausztriai recepciójához vezettek. A kérdés megválaszolására bevezeti a „régí író” kulcsfogalmát, ami alatt persze nem valami retrográd vagy konzervatív attitűdöt kell érteni, hanem a napi igényeknek való megfelelés kétes kánonjának elutasítását, az irodalomnak jelentéstartalmú világgként való értelmezését. Az említett négy íróért azért nevezi *reginek*, mert „poétikai, formai megoldásaik, beszédmódjuk a szövegben még létre kíván hozni egy saját világot, hogy a szövegüniverzum náluk nem kizárólag önelvű szövegszervezés, hogy nem pusztán autoreferenciálisak, hanem még üniverzum, még világ – csonkán, összeomlottan, töredékesen, ironikusan vagy tragikusan, de világ”. A *regí író* személyes hitellel és eredeti szuverenitással bír, műveiknek etikai töltete is van, ami autonóm esztétikai formában jelenik meg. Megjelenített, teremtett világaik pedig azt a törést, hasadást, sebet, végső soron meghasonulást ábrázolják, amiről Földényi írt esszéjében, és amiről Balassa úgy véli, ez tartja üzemben a német recepciót: „Ismerősség és távolság feszültségében, az éppen hogy elhagyott nyugati individualizmus és a Keleten még maradványszerűen fennmaradt hiányteológia, hiány-metafizika az az erőter, az a terület, ahol, véleményem szerint, találkozik a magyar prózaírodalom, elbeszélőművészet és a német kulturális recepció. Ábrázolás és szövegsterilitás, illetve stílusművészet, jelentés és jelentésvesztés, modernitás és premodern zárványok konfliktusa, a modernitás kritikája, de mégsem radikális posztmodern értelemben az a határvidék, amely a maga Gestalt-látásával, a csonkaságban felmutatott Egész érzékeltetésével oly szembesítő erejű lehet a nyugati értő olvasó számára.”

A kötetben szereplő szakemberek dolgozatait áthálózzák a kulcsszavak: Földényi „törés”-képzetét Balassa lendíti tovább, Balassának az ismerős és ismeretlen világról mint a recepciót üzemben tartó erőterről szóló tézise Fried Istvánnál tér vissza, aki már a sorozat negyedik kötetének tárgyát előlegezi Márai Sándor életműve német (nyelvű) recepciójának tematizálásával. Elgondolkodik afölött,

hogy a németajkú közönség miért fogadta jobban az egyik, és miért rosszabbul a másik (vagy a többi) Márai-alkotást. *A gyertyák csonkig égnek* sikertörténetét éppen az ismert és ismeretlen világ ábrázolásának harmonizálásából vezeti le, mondván, attól még nem kapott volna a regény után a német olvasó, hogy a történet környezete a Monarchia, hiszen az osztrák írók már kialakították a német olvasó Monarchia-képét, hanem az, hogy a Márai-mű „rábukkant arra az üres helyre, amelyet a vele valamilyen módon párhuzamban szemlélhető osztrák művek hagytak meg”. Fried azzal a mondatával vezet át a negyedik kötethez, amelyben megállapítja, hogy „hosszabb távon nem prognosztizálható a német (nyelvű) Márai-recepció, például az, valóban szerveesebb része lesz-e a Márai-életmű a közép-európai irodalmi koinénak, vagy csupán a magyar kritikusok hangoztatják annak szükségességét, hogy a Márai-életmű közép-európai szembesítései megtörténjenek”.

Mielőtt továbblépnénk, hadd említsem még csak azt, hogy ritka alkalom magyar (szerzők tollából magyar vonatkozású) fordításkritikát olvasni, most pedig majdnem egy egész kötetnyi tanulságos szaktanulmányt vehet kezébe az érdeklődő olvasó és az értő szakember. Azért írom, hogy majdnem, mert a gyűjteményben nem minden írás foglalkozik a fordítás elméletével oly mód, hogy azt fordításkritikaként értelmezhetnénk, hanem inkább kitágítják a magyar irodalom német recepciójának az utóbbi esztendőkből belátható horizontját.

Bernáth Árpád és Bombitz Attila négykötetes projektjének záróköteté javarészt kettőjüknek a SZTE Germán Filológiai Intézetében 2003 és 2005 között vezetett, Márai Sándor műveinek német nyelvű utóéletével foglalkozó hallgatói és doktoranduszi szemináriumai során született recenziók, referátumok, tanulmányok szerkesztett változataiból állt össze. Ebben a könyvben teljesen leszűkült a tudományos érdeklődés fókusza, egyetlen magyar szerző életművének német nyelvű recepcióját fogja látómezéjébe.

Fried István bevezető tanulmányában összefoglalja a Márai-olvasás (és -elutasítás) német vonzatait, leszögezi, hogy a művei iránti érdeklődés lankadatlan, ugyanakkor hiányérzetének is hangot ad: „A németországi (ausztriai, svájci) hungarológia viszont még nem jelentkezett azzal a komparasztikai, irodalomtörténeti művel, amely ennek a német nyelvű Márai-befogadásnak értelmezésével szolgálna, de nem tette a német nyelvű olvasó asztalára azt a monográfiát sem, amely a német irodalomtörténeti/regénypoétikai nézőpontból tenné mérlegre a Márai-életművet”. A recepciótörténet vizsgálata a magyar kutató számára szerinte kettős csapdát rejt. Az egyik buktató az, hogy eleve a magyar ismeretekhez méri a német befogadást, tehát eleve előfeltételezésekkel vág bele a munkába, és ebből ered a másik buktató is, ami abban tárgyiasul, hogy a magyar kutató elfelejti, hogy a német recenzens nem Márai regényét, hanem Márai németre fordított regényét olvassa, ráadásul nem is annak megírása idejében, hanem az azóta eltelt idő alatt megváltozott körülmények között. Ezzel szemben a német recepció sajátossága, hogy – minden bizonnyal a magyar filológiai és hermeneutikai kutatás eredményeinek hozzáférhetetlensége miatt – Márait a német irodalom kontextusában igyekszik elhelyezni. Ennek persze van némi alapja, hiszen, miként Fried István jelzi, „Márai nem pusztán magyar irodalmi szövegekre utal vissza, hanem a bécsi moderniségre is”. A szerző következtetése, miszerint „erősen valószínűsíthető, hogy a Márai-befogadást részben a »keleti« Európa iránt föltámadt érdeklődés segíti, részben a Márai-művek önmeghatározási kísérlete, amely az »európaizálódás« gesztusait ironikusan szemléli”, harmonizál a recepciótörténeti és -elméleti sorozat megállapításaival.

A negyedik kötet címében megjelenő reneszánszot Márai kapcsán Fazekas Tiborc használja a megújuló érdeklődés értelmében. Tanulmányában leírja, hogy Márai német nyelvű felfedezése (újrafelfedezése) és töretlen sikere kétségtelenül az 1999-es Frankfurter Könyvvásár legmaradandóbb (és legváratlanabb) eseménye, de Márai a német könyvpiacra már 1935-től jelen volt, 1999 előtt 21 könyve jelent meg német fordításban. A világ tehát korántsem 1999-ben kezdődött, hiszen az átütő sikert hozó Márai-mű már 49 éve kapható volt Németországban, igaz, más fordításban, így az 1999-es esztendő inkább vízválasztó, mint korszakhatár. A tanulmány szerzőjét az izgatja, hogy mi minden játszott közre ahhoz, hogy 1999 elkülönítse a korábbi *nem igazán sikert* a későbbi *határozott sikertől*.

Az irodalmi siker és sikertelenség természetrajza bonyolult, számtalan elem együtthatása szükséges a befogadáshoz vagy az elutasításhoz, illetve a pusztá jelenlét tudatosításához. Ezek közül Fazekas széles panorámájú nagy tanulmányában kuriózumszerű példákat is felsorakoztat. Mellettük szövé teszi, hogy mivel az említett 21 műből húszat 13 fordító jegyez, Márai eleve nem szólalhatott meg egységes, saját hangon németül, ráadásul a tarka kiadói névsor se szavatolhatta az áttörő sikert, arról nem is beszélve, hogy micsoda törést okozott a háború és az ország kettéosztása feletti trauma a német szellemi életben. A számos helyen a további kutatásra buzdító szerzőben felmerül a gondolat, hogy Márai emigráns életvitelének talán arra kellett volna predesztinálnia műveit, mint

más kelet-európai emigráns írók (Szolzsenyicin, Kundera) műveinek sikertörténete volt, ám mégsem így történt.

Pintér Lajos egy érdekes fordulattal gondolja tovább a témát tanulmányának *Reményvesztett emigráns – saját hazájában próféta* című fejezetében, ám itt sem kapunk magyarázatot a sikerpálya elmaradására, a szöveg azzal foglalkozik, hogy német nyelvterületen egyáltalán mit tudtak, tudhattak Márai két emigrációs korszakáról.

Mégis, mi lehet a sikerének titka? Újra és újra fölbukkan ez a kérdés, amire annál is inkább nehéz válaszolni, mert maga az irodalmi siker fogalma is több oldalról problematizálható. Mazán Vilmos *A siker komponensei* című dolgozatában több tényezőre is rámutat, köztük Márai újrafelfedezésének körülményeire, a németországi átvétel körülményeire, a kiadói marketing- és reklámtevékenységére, a regény aktualitására, európai és világirodalmi kontextusára, szépirodalmi értékére, amihez természetesen hozzá kell tennünk a fordítás minőségének kérdését is. Kétségtelen, hogy a sikerben szerepe van a Földényi és Balassa által fölvetett „törés”-nek, a Nyugat és Kelet közötti hasadásnak, vagyis a romantikus, de ugyanakkor vad Kelet képzetét keltő Magyarországról származó Márai műve érdeklődésre tarthat számot. Annál is inkább, mert a föltételezett egzotikusság ellenére a németek előtt Márai életműve európainak és polgárinak számított, ami ráadásul a monarchikus, boldog békeidők iránti nosztalgiából (is) táplálkozik. Pintér Lajos nyomán röviden így összegezhető Márai újbóli német felfedezésének szellemi alapja, de legjobb, ha elolvassuk az általa összegzett német minősítéseket: „Van, aki középszerűnek tartja a műveit. Akad, aki úgy véli, a 20. századi magyar és európai irodalomnak olyan meghatározó írója Márai, hogy még az a kérdés is felmerülhet, vajon halálával, 1989-ben nem ért-e véget a 20. század. Karl-Markus Gauss és Hans-Peter Kunisch szerint Márai művei a tökéletes szórakoztató irodalom kategóriájába sorolhatók be, ugyanakkor nem érik el Joseph Roth, Bruno Schulz vagy Italo Svevo irodalmi igényességét. Kirstin Breitenfeller úgy látja, Márai hősei úgy cselekednek, ahogyan cselekedniük kell, és az történik, aminek történnie kell. Művei különösen sikeresek lehetnek olyan korokban, amikor hiányzik a megfelelő vallási és ideológiai támasz.

Armgard Seegers szerint lenyűgöző a Márai által használt mágikus nyelv. Stephan Hilpold a nyugodt, kicsit régimódi, kedélyes, kedves elbeszélés mesterének tartja az író, Rolf Schneider nagy jelentőséget tulajdonít Márai sikerében a magyar–német történeti kapcsolatoknak és kulturális közelségnek; s az író művei Nabokovra emlékeztetik. Wendelin Schmidt-Dengler viszont Csehov és Ibsen műveivel rokonítja Márai kötetét. Összegzésként talán Cornelius Hell véleményét idézhetjük, miszerint Márait mindenképpen a 20. századi klasszikusok közé kell számítani. Így tette, és rendre ezt teszi Máraival és életművével a német nyelvű sajtó az elmúlt fél évtizedben.” (A szöveget a lábjegyzetek elhagyásával idéztem.)

Végül még csak annyit, hogy a kötet a német recepciótörténet feldolgozása mellett lehetőséget ad egyes művek német és magyar kontextusban való vizsgálatához, nyitott az összehasonlító irodalomtudományi érdeklődés irányában, és válogatott bibliográfiát közöl Márai Sándor műveinek 1999 és 2004 közötti német nyelvű recepciójához. A sorozat által dokumentált kutatómunka az egyetemi oktatás keretében folyt, a tanulmányok szerzői neves irodalomtörténészek és hallgatók egyaránt.